

ЛІТЕРАТУРА

1. Архангельский С., Мизинцев В. Качественно-количественные критерии оценки научно-познавательного процесса // Новые методы и средства обучения. – М., 1898. – №3. – С. 7-9.
2. Барабанщиков А. В., Муцынов С. С. Педагогическая культура преподавателя высшей военной школы. – М., 1985.
3. Карамушка Л.М. Психологія управління закладами середньої освіти: Монографія. – К., 2000.
4. Кузьмина Н. В. Понятие «педагогическая система» и критерии её оценки // Методы системного педагогического исследования. – Л.: 1980.
5. Макаренко С.С. Психологічні умови розвитку комунікативної компетентності учителя: Дис...канд.психол.наук.: 10.00.07. – К., 2001.
6. Низков А. А. О критериях оценки знаний, умений и навыков студентов. // Проблемы высшей школы. Вып. 40. – К., 1980. — С. 36-41.
7. Полюк В. С. Організаційно-педагогічні умови контролю навчальної діяльності курсантів вищих військових навчальних закладів: Дис... канд.. пед. Наук: 13.00.04. – Хмельницький, 2004.
8. Пустовіт Л.О., Сколено О.І., Сюта Г.М., Цимбалюк Т.В. Словник іншомовних слів. – К., 2000.
9. Сушанко В. В. Підвищення педагогічної майстерності та контроль за якістю знань: Метод. рекомендації для викладачів, учителів, студентів. – Чернівці, 1996. – С.14-16.
10. Тимченко А.В. Проблема психологической готовности военного специалиста к экстренному действию в состоянии эмоционального стресса: Дис...канд.психол.наук: 19.00.01. – Харьков, 1995.

УДК 371.71-058.5: 371.311

Т.М. Денисовець
(Полтава)

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ РОБОТИ З СОЦІАЛЬНО ЗАНЕДБАНИМИ ДІТЬМИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИХОВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Автор розглядає особливості педагогічного впливу на соціально занедбаних дітей, зокрема, з метою формування передумов для свідомого вибору здорового способу життя.

Ключові слова: соціально занедбані діти, індивідуальний підхід, педагогічний вплив, виховання, здоровий спосіб життя, дисципліна, режим.

Автор рассматривает особенности педагогического влияния на социально запущенных детей, в частности, с целью формирования предпосылок для сознательного выбора здорового образа жизни.

Ключевые слова: *социально запущенные дети, индивидуальный подход, педагогическое влияние, воспитание, здоровый образ жизни, дисциплина, режим.*

The author considers the peculiarities of pedagogical influence at the social neglected children, specifically it is the object of formation prerequisites for conscious choice of the health way of life by them.

Key words: the social neglected children, individual approach, the pedagogical influence, education, the health way of life.

Початок ХХІ століття ознаменувався в Україні значними соціально-економічними трансформаціями, які мають не однотипні наслідки для нашого суспільства. Технічний прогрес, демократичні зрушення, політичні здобутки України у світі є вагомими досягненнями, але вони супроводжуються і значними проблемами, від успішного вирішення яких залежить доля нашого народу в найближчі десятиліття.

Однією з таких проблем у царині педагогіки є робота з соціально занедбаними дітьми. Даний термін ще не є загальноживаним і не знайшов остаточного визначення в педагогічній літературі. Найбільш близькими до нього за змістом є поняття, що визначають зовнішні ознаки цього явища: “важка” дитина, “важковиховувана”, “педагогічно занедбана”. Проте назріла необхідність термінологічного впровадження поняття „соціально занедбана дитина” як такого, що водночас характеризує і якості цієї дитини, і їхню природу. Соціальна занедбаність є наслідком відсутності цілеспрямованого педагогічного впливу, тоді як, скажімо, важковихованість може мати й інші корені. З іншого боку, наприклад, у змісті понятті “важкий” (підліток) А.Й. Капська визначає три істотні складові: по-перше, відхилення від норм поведінки, по-друге, складність у виправленні поведінки, по-третє, необхідність індивідуального підходу та особливої уваги. Все це стосується і соціально занедбаних дітей узагалі. Але якщо важковихованість зовнішньо виявляється конфліктністю дітей і молоді з найближчим оточенням, емоційною неврівноваженістю, грубістю, правопорушеннями [6], то соціальна занедбаність, залежно від індивідуально-психічних особливостей дитини та специфіки її життєвого досвіду, може мати пасивні форми, такі, як, скажімо, неконтактність, відсутність чітких соціальних орієнтирів, емоційна глухота тощо.

Вивчаючи особливості виховних проблем, з якими зустрічаються вихователі шкіл-інтернатів у роботі з соціально занедбаними дітьми, відзначаємо, що майже всі вони, незалежно від віку, вирізняються активною чи пасивною прихильністю до шкідливих звичок, несформованістю нахилів до здорового способу життя. Для них „характерна глибока деформація і спотворені цінності нормативної сфери, асоціальна поведінка” [5, с. 143]. Водночас для соціально занедбаних дітей властиві знижена сприйнятливості до виховних впливів, значна різноманітність світоглядних і поведінкових прогалів, що заважають нормальним взаєминам з педагогами та однолітками. Інакше кажучи, виховання таких дітей вимагає постановки комплексної мети, спрямованої як на

більш віддалену перспективу, так і на забезпечення можливостей негайної виховної взаємодії, а також пошуку адекватних засобів її реалізації.

Одним з авторитетних джерел, що дає змогу відповісти на питання, як оптимізувати виховання соціально занедбаної дитини, є педагогічний досвід А.С. Макаренка, який сьогодні знову набуває актуальності.

Аналізуючи міркування видатного педагога про те, якою має бути вихована людина, часто зустрічаємо таку характеристику, як дисциплінованість. Це поняття широко застосовувалося в радянській школі й досі залишається типовим для лексики багатьох педагогів. Проте, з'ясовуючи, як його розуміють шкільні вчителі та учні, виявляємо, що для більшості з них бути дисциплінованим – означає бути слухняним, підкорятися загальноприйнятими правилами, тобто, фактично, деіндивідуалізуватися. Згідно цієї точки зору, дисциплінованість у різних сферах життєорганізації має трансформуватися в репродуктивні, наслідувальні форми діяльності, що в принципі протирічить гуманістичним ідеалам виховання.

А.С.Макаренко визначав дисциплінованість інакше. „Дисциплінованою людиною, – писав він, – ми маємо право називати тільки таку, яка завжди, за всяких умов зуміє обрати правильну поведінку, найбільш корисну для суспільства, і знайде в собі твердість продовжувати таку поведінку до кінця, незважаючи на які б то не було труднощі та неприємності” [3, с. 362]. У даному контексті критерієм „правильної поведінки” Макаренко називає її корисність для суспільства, тобто зовнішню детерміновану ознаку. Але водночас пропагується ідея здійснення вибору, свідомого волевиявлення, розумного врахування „будь-яких умов”, тобто низка ознак особистісно детермінованих. Такий підхід у повній мірі відповідає актуальним поглядам на здоровий спосіб життя як одну з основних передумов не тільки особистого щастя, а й суспільної значущості людини; він уявляється нам одним з варіантів стратегічної виховної мети в роботі з соціально занедбаними дітьми.

Сьогодні поняття здорового способу життя бачиться набагато ширшим, ніж співвідношення праці й відпочинку, система харчування, різні загартовуючі та розвиваючі вправи. На думку сучасних дослідників, до нього також входить система ставлень до себе, до іншої людини, до життя в цілому, а також свідомість буття, життєві цілі і цінності [2], тобто, фактично, вся сукупність якостей, що зазнали деформації чи не були відповідним чином сформовані через соціальну занедбаність дитини і становлять актуальну виховну проблему.

У практичній діяльності при визначенні індивідуальних критеріїв і цілей здорового способу життя існують два альтернативні підходи. Згідно традиційного підходу, основними завданнями в процесі формування ЗСЖ є досягнення всіма однакової поведінки, яка вважається за правильне: відмова від куріння і вживання алкоголю, підвищення рухової активності, обмеження споживання з їжею насичених жирів і кухонної солі, збереження маси тіла в межах, що рекомендуються. Ефективність пропаганди здорового способу життя і масового зміцнення здоров'я оцінюється за числом осіб, що дотримую-

ються рекомендованої поведінки. Але, як показує практика, захворюваність неминуче виявляється різною при однаковій поведінці людей з різними гено- і фенотипом. Недолік такого підходу в тому, що він може привести до ідентичності поведінки людей, але не до ідентичності їх кінцевого здоров'я.

Інший підхід має абсолютно інші орієнтири, і як здоровий розглядається такий стиль поведінки, який призводить людину до бажаної тривалості і необхідної якості життя. Враховуючи, що всі люди різні, їм потрібно протягом життя поводитися по-різному. І.А.Гундаров і В.А.Палесський констатують: “Здоровий спосіб життя у принципі не може і не повинен бути ідентичним. Будь-яку поведінку слід оцінювати як здорову, якщо вона веде до досягнення бажаного оздоровчого результату” [1, с. 26]. При такому підході критерієм ефективності формування здорового способу життя виступає не поведінка, а реальне збільшення кількості здоров'я. Отже, якщо здоров'я людини не поліпшується, незважаючи на, здавалося б, розумну, культурну, суспільно корисну поведінку, її спосіб життя не може розглядатися як здоровий [1].

Проте, як свідчить практика, загальноприйняті параметри здорового способу життя слід розглядати не як штучні, умовно прийняті форми життєорганізації, як це бачимо, наприклад, стосовно до норм етикету. Вони узагальнюють багатомісячні побутові спостереження та наукові дослідження, засновані на врахуванні фізіологічних характеристик людини, визначенні того спільного, що має місце в її природі. Отже, правильна життєорганізація має поєднувати в собі загальноприйняті засади та індивідуально зумовлені компоненти, причому останні, як правило, розмежовуються швидше кількісно, ніж якісно.

Наведене вище визначення дисциплінованості має значну концептуальну подібність до висловлених положень. По-перше, проголошується пріоритетність загальнолюдського досвіду, його критеріальне значення, хоча й подане в першоджерелі, відповідно до педагогічних традицій того часу, через відповідність радянським реаліям. По-друге, необхідною умовою досягнення виховної мети відзначається здатність людини до свідомої саморегуляції, тобто сформованість таких якостей, як воля і мислення в їх нерозривному поєднанні. На наш погляд, з даної точки зору є сенс говорити про оздоровчу дисциплінованість як складову здорового способу життя і як характеристику людини, що дотримується такого способу. Яким же чином вона може формуватися?

Виховна робота з соціально занедбаними дітьми часто вимагає застосовувати елементи примусу, авторитаризму. Попри всю непопулярність такого підходу, в умовах, коли мотивація до соціально позитивної поведінки відсутня, вони іноді є незамінними. Проте сутність дисциплінуючого впливу не слід розуміти настільки однобічно.

А.С.Макаренко підкреслював: не можна виховати дисципліновану людину тільки за допомогою самої дисципліни, тобто вправління у слухняності [3, с. 362]. Отже, він протиставляє *слухняність* як підпорядкованість чужій, хай навіть розумній і доброзичливій волі, та *дисциплінованість* як соціально детерміновану, але особистісно прийнятну, свідому впорядкованість поведінки.

Розглядаючи педагогічний інструментарій виховання дисциплінованості, А.С.Макаренко називає, насамперед, режим, що постає перед вихователями і вихованцями „у вигляді розумного правила”. Але *правило* в нього не означає *диктат*. Саме в цьому бачимо засіб індивідуалізації виховного шляху. Хоча Антон Семенович уникає подібних визначень, опис режиму як засобу виховання постійно містить зауваження: „Режим... слід застосовувати тільки тоді, коли він відповідає меті, коли він доречний... В одних випадках один режим буде найбільш відповідним, в інших випадках – інший” [3, с. 363]. „Режимів є багато, і треба з них вибрати один, найбільш доречний у даних обставинах” [3, с. 365]. Слідуючи за термінологією першоджерела, треба говорити про ситуативний підхід до режиму як засобу виховання. Проте як істотні ознаки кожної виховної ситуації називаються не тільки соціальні, а й індивідуальні параметри, такі, як вік, стать, здібності. Аналізуючи виховний процес у сім’ї, педагог стверджує, що показником, який визначає необхідність внесення змін до виховного режиму, заміни його іншим, також є міра сформованості тих чи інших індивідуальних якостей, що виступають метою виховного впливу, застерігає проти невиправданого „закостеніння” режимних вимог. Таким чином, згідно міркувань А.С.Макаренка, конструювання та застосування певного режиму являє собою індивідуалізовану комплексну педагогічну дію, ефективність якої зумовлена в значній мірі здатністю оптимально врахувати всю сукупність об’єктивних та суб’єктивних характеристик ситуації.

Разом з тим, режим як засіб виховання характеризується низкою обов’язкових властивостей, на які також вказує А.С.Макаренко. Це доцільність (логічна обумовленість його норм виховною метою), визначеність, точність, послідовність вимог та спільність [4, с. 39-41]. В умовах школи-інтернату, де індивідуалізація режимних вимог ускладнена, саме ці загальні властивості виступають на передній план. Проте це не означає, що у виховному закладі режим переходить у форму знеособленої директиви. Як зазначає педагог, у дитячому колективі „режим являє собою насамперед засіб, за допомогою якого *колектив* організує зовнішні рамки поведінки, *надаючи [змогу] кожному вихованцю наповнити ці рамки внутрішнім змістом* (курсив наш – Т.Д.)” [4, с. 39]. Значущим для особистісного прийняття режимних вимог є те, що їхня логіка повинна перевірятися не в момент виконання, а в момент встановлення. Саме ця обставина (спільне обговорення і прийняття обов’язкового варіанту поведінки водночас і як найбільш доречного) сприймається нами як засіб індивідуалізації, відходу від примусово-наслідувального способу організації поведінки, що не виправдовує себе в тривалому виховному процесі.

Таким чином, ми вбачаємо одним з актуальних шляхів виховання у соціально запущених дітей здорового способу життя створення розумного і зрозумілого для них режиму, який передбачав би свідоме прийняття норм і вимог та був максимально можливо для даних умов зорієнтований на врахування індивідуальних можливостей вихованців. Саме такий підхід у змозі забезпе-

чити формування у них оздоровчої дисциплінованості як основи продуктивної життєорганізації, прийнятної для самої людини та для суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валеология: Диагностика, средства и практика обеспечения здоровья. –СПб, 1993.
2. Васильева О.С. Валеология – актуальное направление современной психологии // Психологический вестник РГУ. – Ростов-на-Дону, 1997.– Вып.3. – С. 406-411.
3. Макаренко А.С. Лекции о воспитании детей // Макаренко А.С. Сочинения.– В 7 т. – Т. 4.– М., 1957. – С. 341- 430.
4. Макаренко А.С. Методика организации воспитательного процесса // Макаренко А.С. Сочинения.– В 7 т. – Т. 5.– М., 1957. – С. 9-100.
5. Селевко Г.К.. Селевко А.Г. Социально-воспитательные технологии. – М., 2002.
6. Технології соціально - педагогічної роботи: Навчальний посібник / За заг. ред. А.Й. Капської – К., 2000.

УДК 371.13:373.3

СУЩНОСТЬ ОБОБЩЕННЫХ ПРИЁМОВ УЧЕБНОЙ РАБОТЫ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

А.С. Джиляджи
(Симферополь)

У статті автор розкриває сутність узагальнених прийомів навчальної роботи молодших школярів, ґрунтуючись на дослідженнях вчених, педагогів, психологів.

Ключові слова: узагальнені прийоми навчальної роботи, молодші школярі.

В статье автор раскрывает сущность обобщенных приемов учебной работы младших школьников, основываясь на исследованиях ученых, педагогов, психологов.

Ключевые слова: обобщенные приемы учебной работы, младшие школьники.

In this article author shows the generalized methods purpose of junior schoolmate's study work. It based on scientists, pedagogues, psychologists research.

Key words: generalized methods of study work, junior schoolmates.

Актуальность исследования. Младший школьный возраст характеризуется выходом на первый план учебной деятельности. Этот факт определяет